

Антонов А.В.,
к.е.н., докторант,
Дніпропетровський державний аграрний
університет,

ЧИННИКИ ПОСИЛЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ ФУНКЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Визначено ресурсну базу для задоволення потреб аграрного сектору як чинника посилення виробничої функції сільських територій. Обґрунтовано функціональність сільської території та її основні характеристики.

Определены ресурсную базу для удовлетворения потребностей аграрного сектора как фактора усиления производственной функции сельских территорий. Обоснована функциональность сельской территории и ее основные характеристики.

Defined resource base to meet the needs of the agricultural sector as a factor increasing the production function of rural areas. Proved functionality of rural areas and its main characteristics.

Постановка проблеми. Нагальність науково-прикладного дослідження проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій зумовлена системним характером недоліків, що стосуються економічної, соціальної, демографічної, екологічної й інших сторін життєдіяльності сільської громади як країни, так і її регіонів. Актуалізує потребу розв'язання цієї проблеми те, що сільськими територіями закладаються підвалини національної продовольчої безпеки, забезпечуються економічні передумови стабільного розвитку господарського комплексу, формуються культурні та духовні устої ідентифікації українства, визначаються довгострокові та поточні перспективи участі України в світовому поділі праці,

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій формують напрацювання В.А. Борисової, О.М. Гаркуші, Ю.Е. Губені, І.Т. Кіщака, Д.Ф. Крисанова, Г.І. Купалової, А.С. Малиновського, Л.І. Михайлової, М.К. Орлатого, Т.О. Осташко, О.І. Павлова, І.В. Прокопи, В.М. Скупого, В.І. Топіхи, М.М. Федорова, Є.І. Ходаківського, О.В. Шебаніної, Л.М. Шевченко, Л.О. Шепотько, М.Г. Шульського, В.В. Щербатюк та інших дослідників.

Постановка завдання:

- визначити ресурсну базу для задоволення потреб аграрного сектору як чинника посилення виробничої функції сільських територій;
- обґрунтувати функціональність сільської території та її основні характеристики.

Виклад основного матеріалу. Наявність земельних та людських ресурсів, історичні, етнографічні та природні умови формування та розвитку сільських територій зумовлюють їх багатофункціональність. До основних з них слід віднести економічну, соціальну, демографічну,

виробничу, організаційно-управлінську, природно-відтворювальну, рекреаційно-оздоровчу, культурну та духовну функції.

Економічна функція сільських територій зумовлена тим, що на них створюються матеріальні блага, які призначені задовольняти важливі нужди та потреби споживачів [7, с. 16-24; 9, с. 75-78]. В умовах ринкової економіки даний процес відбувається в умовах конкуренції, економічної самостійності суб'єктів господарювання, вільного вибору останніми партнерів для ефективного ведення господарства, ціноутворення під впливом попиту та пропозиції за відповідного державного регулювання. Адаже сільськогосподарська продукція формує основу продовольчої безпеки як державного, так і регіонального, місцевого та особистого рівнів, а також закладає фундамент економічної незалежності країни.

Матеріальною і фінансовою основою сільських територій є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, позабюджетні цільові (в тому числі валютні) та інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл (селищ), а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад [2].

З метою ефективного виконання економічної функції сільських територій, вітчизняне законодавство передбачає надання аграрним товаровиробникам права вільного вибору форм власності і напрямів трудової та господарської діяльності, повної власності на результати своєї праці; спрямування інвестицій на першочергове створення матеріально-технічної бази з виробництва засобів механізації, хімізації, переробної промисловості, будівельної індустрії для агропромислового комплексу з метою поліпшення його соціально-економічного становища і наукового забезпечення життєдіяльності трудових колективів; еквівалентного товарообміну між промисловістю та сільським господарством на основі паритетного ціноутворення на їх продукцію; регулювання відносин агропромислових товаровиробників і держави за допомогою системи бюджетного фінансування, кредитування, оподаткування, страхування і з широким застосуванням комплексу пільг [1].

Соціальна функція сільських територій пов'язана із життям та стосунками людей, які на ній проживають [8, с. 188-196; 10, с. 530-540]. Стрижнем сільської території виступає сільське населення, основу якого формують селяни. У системі суспільних відносин цю категорію населення поєднує проживання в селі. Вони зайняті переважно сільськогосподарським виробництвом та сферами, що забезпечують життєдіяльність сільської громади.

Суспільством України усвідомлюється потреба соціальної захищеності сільського населення. В преамбулі до Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» однозначно вказується на пріоритетність соціального розвитку села. Об'єктивний характер такого підходу впливає з виняткової значущості продукції сільського господарства у

життєдіяльності людини і суспільства, з потреби відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури [1].

Для створення необхідної ресурсної бази для сільської соціальної інфраструктури законодавством України передбачається повне інвестування та надійний науковий супровід економічного розвитку всього агропромислового комплексу. Згідно нормативно-правовим положенням, економічне наповнення державних централізованих капіталовкладень, спрямованих на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери села та вітчизняного АПК, повинно становити не менше одного відсотка від вартості всього валового внутрішнього продукту. Для чіткого розпорядництва даними коштами, в бюджеті країни вони виділяються окремим рядком. При будівництві об'єктів соціальної сфери села за рахунок державних централізованих капіталовкладень податок на добавлену вартість не сплачується. Пріоритетність розвитку соціальної сфери села забезпечується відповідними структурними зрушеннями інвестування господарського комплексу з переорієнтацією на потреби сільського населення промислового виробництва. За вказаним Законом у випадку невиконання поставок матеріально-технічних ресурсів або будівельно-монтажних робіт та понесеними в такому разі в сільському господарстві збитків, їх у повному обсязі компенсують відповідальні за це господарючі суб'єкти.

Законодавством закладається стратегічний вектор нарощування обсягів капіталовкладень і матеріально-технічних ресурсів для розвитку сільських територій в частині зміцнення соціальної інфраструктури. Для цього передбачається будівництво в сільській місцевості об'єктів освіти, охорони здоров'я, культури і спорту, водопроводів, каналізаційних систем та споруд, мережі газопостачання і електропостачання, шляхів, об'єктів служби побуту, благоустрій територій, а у трудонедостатніх селах спорудження житла, здійснювати за рахунок державного і місцевого бюджетів. Якщо спорудження зазначених об'єктів здійснюється за власні кошти суб'єктів господарювання, то понесені ними витрати відшкодовуються з Державного бюджету України і місцевих бюджетів [1].

Демографічна функція сільських територій полягає в тому, що в сільській місцевості відбувається відтворення як сільського населення, так і сільських населених пунктів різних видів [6, с. 98-104]. Згідно законодавства України [1] держава забезпечує проведення демографічної політики щодо зміни міграційних процесів на користь села, створюючи соціально-економічні умови для природного приросту сільського населення перш за все через підвищення народжуваності, всебічного розвитку сім'ї шляхом запровадження системи пільг; створення рівних можливостей для всіх громадян, які проживають і постійно працюють у сільській місцевості, в задоволенні соціальних, культурно-освітніх і побутових потреб.

За Законом України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», для

поліпшення демографічної ситуації селу надається перевага порівняно з містом (у розрахунку на душу населення) у спорудженні житла, об'єктів освіти, культури і спорту, охорони здоров'я, побуту, торгівлі, газифікації, водо- і електропостачання, телефонізації, зв'язку, комунальних об'єктів, в послугах радіо і телебачення, забезпечуються рівні з містом умови постачання промисловими та продовольчими товарами, а також рівень медичного, культурного, спортивного, комунально-побутового, транспортного і торговельного обслуговування за науково обґрунтованими нормативами.

Особи, які переселяються в трудонедостатні сільські населені пункти, і місцеве населення віком до 40 років, зайняте в сільському господарстві, переробних та обслуговуючих галузях агропромислового комплексу або соціальній сфері цих сіл, забезпечуються житлом і господарськими будівлями за рахунок державного бюджету. Житло, збудоване в сільській місцевості за рахунок бюджетних коштів, через 10 років передається в особисту власність цим громадянам за умови їх постійної роботи в зазначених галузях. Сільським жителям, які працюють в агропромисловому комплексі та соціальній сфері села, виділяється половина державних ринкових лімітів на автотранспорт і 90 процентів - на будівельні матеріали. Гарантується першочерговий продаж їм сільськогосподарської техніки, інвентарю та інших товарів.

До економічних заходів з покращення демографічної ситуації в селі слід віднести те, що витрати на утримання всіх закладів соціально-культурного та спортивного призначення в сільській місцевості, в тому числі будинків для інвалідів і ветеранів праці, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а також на проведення фізкультурно-спортивних заходів фінансуються з бюджету. Забороняється ліквідація, реорганізація та перепрофілювання закладів охорони здоров'я, освіти, соціального захисту населення (будинки-інтернати для престарілих та інвалідів) у сільській місцевості [1].

Виробництво продукції рослинництва і тваринництва постає однією з основних задач сільських територій. Їх виробнича функція здійснюється завдяки поєднанню в сільській місцевості сукупності необхідних для розширеного відтворення матеріальних благ людських, земельних, технічних, технологічних, фінансових та організаційно-управлінських ресурсів, витрати на які покривають ринкові ціни [11, с. 4-9].

Пріоритетний характер посилення виробничої функції сільських територій законодавством України [1] передбачає: створення необхідної ресурсної бази для всебічного задоволення виробничих потреб аграрного сектору і АПК в цілому; підготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів та кадрів масових професій для всіх господарств і напрямів виробничої діяльності сільського господарства; формування програм будівельно-монтажних робіт і забезпечення їх матеріально-технічними ресурсами та обладнанням на всіх рівнях управління здійснюються в порядку, при якому потреби агропромислового комплексу та інших галузей, що здійснюють

капітальні вкладення в розвиток виробничої сфери села, задовольняються першочергово і в повному обсязі. Будівництво меліоративних, гідротехнічних, електроенергетичних споруд та мереж, обводнення земель, здійснення протиерозійних заходів, хімічної меліорації, закладка багаторічних насаджень, будівництво і технічне переозброєння підприємств переробної промисловості, сприяння розвитку фермерських господарств, колективних та інших підприємств, формування виробничої інфраструктури в сільській місцевості здійснюються відповідно до державних програм.

Організаційно-управлінська функція сільських територій гарантується Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], де первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень визнається територіальна громада села (селища). Законом передбачається реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення. Систему місцевого самоврядування сільських територій формують: територіальна громада; сільська (селищна) рада; сільський (селищний) голова; виконавчі органи сільської (селищної) ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси відповідних територіальних громад; органи самоорганізації населення, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села (селища).

Місцеве самоврядування сільських територій здійснюється на принципах: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах законних повноважень; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування. Для вирішення територіальною громадою питань місцевого значення проводиться місцевий референдум. Будь-які перетворення сільських поселень (об'єднання, роз'єднання, перейменування, переведення до іншої категорії тощо) можуть здійснюватись за рішенням сесій районних Рад народних депутатів лише з волі жителів цих поселень [2].

Виконавчими органами сільських (селищних) рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи. У сільських радах, що представляють територіальні громади, які налічують до 500 жителів, за рішенням відповідної територіальної громади або сільської ради виконавчий орган ради може не створюватися. У цьому випадку функції виконавчого органу ради (крім розпорядження земельними та природними ресурсами) здійснює сільський голова одноособово [2].

Згідно законодавства [1], на органи місцевого та регіонального самоврядування і місцеву державну адміністрацію покладаються функції розпорядника цільових державних централізованих капіталовкладень у соціальну сферу села. Вони несуть однакову відповідальність з іншими учасниками інвестиційного процесу за цільове та ефективне їх використання.

Природно-відтворювальна функція сільських територій зумовлена природними відтворювальними процесами їх складових. Так, будучи основним і незамінним засобом виробництва в сільському господарстві земля відтворює свої властивості родючості. Водні ресурси – підземні водні джерела, поверхові водні джерела (озера, річки, водойми, стави) функціонують з відповідними відтворювальними циклами. На основі природних процесів відбувається соціально-демографічне відтворення сільського населення.

Сільськогосподарське виробництво тісно ув'язується з природно-відтворювальними процесами. Так, чітко виражені щорічні цикли відтворення мають сільськогосподарські культури - зернові, технічні, овочеві, картопля, баштанні, кормові, плоди, ягоди, виноград тощо. В залежності від галузі (скотарство, свинарство, вівчарство, звірівництво, рибництво, птахівництво, бджільництво), відбуваються відтворювальні процеси в тваринництві.

Природне навколишнє середовище сільських територій – ландшафти, водні ресурси, флора і фауна характеризуються відповідними природними відтворювальними процесами. При цьому, сформовані природним середовищем екологічні системи, сільське населення трансформувало в аграрні системи, використовуючи їх для самовідтворення та забезпечення життєдіяльності всього суспільства.

Природно-відтворювальна функція сільських територій ґрунтується на тому, що постачає для виробництва та споживання необхідні природні ресурси, які знаходяться у відкритому доступі, спільному користуванні місцевої територіальної громади та приватному володінні її громадян. Природне навколишнє середовище сільських територій – земля, вода, повітря використовуються в сільськогосподарському виробництві, де економічні та природні відтворювальні процеси тісно пов'язані між собою. При цьому економічні результати господарювання значною мірою визначаються умовами функціонування рослинного та тваринного світу. Крім суто виробничої функції природне середовище сільських територій використовується для демографічного відтворення населення, відпочинку людей та їх оздоровлення.

Рекреаційно-оздоровча функція сільських територій належить до числа базових. Її підґрунтям виступає, з одного боку, вироблена продукція, що вирішує як продовольчу, так і оздоровчу функцію, з іншого - рекреаційна діяльність сільської громади, яка може використовувати в цих цілях, антропогенні та історичні ресурси, природні ландшафти, рослинний і тваринний світ, водні ресурси, пасовища, сінокоси, лісові масиви, сільські

населенні пункти. До певної міри рекреаційно-оздоровчу функцію виконує власне сільська праця, що пов'язана з фізичними навантаженнями біля землі, тісними контактами з природним середовищем, рослинами та свійськими тваринами.

На рекреаційні можливості сільських територій при використанні етноісторичного туристичного кластеру «Древлянська земля» вказує учений М.М. Костриця, досліджуючи теоретичні, методологічні та практичні проблеми сільського туризму [4]. Адже кожна сільська територія наділена унікальними історичними, природними та антропогенними ресурсами, сильні та слабкі сторони яких можуть бути задіяні при економічному розвитку конкретної місцевості.

В контексті рекреації досліджується екологічна політика в АПК вітчизняним науковцем Н.В. Зіновчук. Вона вказує на постійне зростання впливу людини на природне оточуюче середовище [3, с. 17]. Особливо суттєвим є техногенне навантаження поза межами сільської місцевості. Бо в містах накопичення токсичних речовин, відходів промислового виробництва, радіоактивних матеріалів, електромагнітних випромінювань, побутової діяльності людини відбувається більш високими темпами ніж в сільській місцевості. Тому остання служить оздоровленню та рекреації.

Культурна функція сільських територій витікає з тієї сукупності матеріальних та духовних цінностей, що була створена вітчизняним селянством протягом його існування. Тому культурна функція, з одного боку, опирається на соціально-економічний рівень аграрного виробництва, а з іншого – на здобутки, що служать задоволенню духовних потреб як селян та сільської громади, так і всього суспільства й людства. Сучасний проблемний характер здійснення культурної функції сільських територій зумовлена соціально-економічним занепадом села та культурною кризою.

Так, вивчаючи культурні аспекти вітчизняного села, соціолог В.Г. Абрамович вказує на теперішнє різке скорочення мережі клубів, будинків культури, бібліотек, кінопрокату, недостатню якість роботи тих осередків, що залишилися, а також незадовільний рівень їх фінансування. Ним зазначається, що південно-західне українське село, таке багате на таланти, демонструє значне зменшення учасників художньої самодіяльності, стабільно недостатню участь у спортивних секціях, непопулярність образотворчої та технічної самодіяльності. Незначна частина сільського населення систематично читає художню, політичну, фахову літературу. Багато трудівників не лише не знайомі з творчістю ряду видатних майстрів української культури, але й не відчувають бажання познайомитися з нею. Народна пісня, народні звичаї та традиції, фольклор, ремесла предків, народні інструменти поступаються місцем агресії далеко не найкращим зразкам масової культури. Сільський житель з творця культури перетворюється на її споживача. Він самоусунувся від турботи про сферу свого проживання, бо останні десятиріччя на селі майже нічого не робилося усім миром, спільно, на громаду: ані шляхи, ані мости, ані колодязі, ані вигони, ані пасовища, ані водойми [5, с. 120].

Разом з тим, оновлення культурної функції сільських територій починає проявлятися через повернення ролі української мови, проведення культурних форумів національностей, що населяють країну, використання дискотек та спортивно-оздоровчих закладів, формування сімейних клубів дозвілля тощо.

Висновки. Сільська територія являє собою просторову земельну цілісність з відповідними ресурсами (земельними, водними, лісними, повітряними) та з сільською поселенською мережею, жителі якої постійно проживають у межах сільських поселень і здійснюють сільськогосподарське виробництво та займаються необхідною для існування села господарською та управлінською діяльністю. При цьому соціально-економічна, демографічна, рекреаційно-оздоровча, виробнича, організаційно-управлінська, природно-відтворювальна, культурна та духовна функції сільської території мають свої специфічні системні прояви щодо кожної конкретної сільської місцевості.

Використані джерела інформації:

1. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» – 1990, № 45, ст.602.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» - 1997, № 24, ст.170.
3. Зіновчук Н.В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект. / Зіновчук Н.В. - Львів: Львівський держ. аграр. ун-т, ННБК «АТБ», 2007. – 394 с.
4. Костриця М.М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика (етноісторичний туристичний кластер «Древлянська земля»): Монографія / [За наук. керівництвом і заг. ред. проф. Є.І. Ходаківського, проф. Ю.С. Цал-Цалка]. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 196 с.
5. Абрамович В.Г. Соціологія села / Абрамович В.Г. - Одеса: Друк, 2005. – 168 с.
6. Орлатий М.К. Сучасні проблеми розвитку сільських територій / Орлатий М.К. // Розвиток агропродовольчого сектора економіки і проблеми підготовки кадрів: Доповіді на III міжнародній науково-практичній конференції. Одеса, 24-25 травня 2007 р. / Голова редкол. О.П. Сидоренко. – Одеса: Астропринт, 2007. – 240 с.
7. Мармуль Л.О. Стратегічне управління стійким розвитком виноградарства в регіоні / Л.О. Мармуль Л.О., В.В. Шальнева // Вісник аграрної науки Причорномор'я . – 2006. - №4(38). – С. 16-24.
8. Могильний О.М. Інформатизація сільського соціуму як передумова конкурентного капіталу / О.М. Могильний, М.К. Горлатий // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №6. – С. 188-196.
9. Щербатюк В.В. Функції сталого сільського розвитку /Щербатюк В.В.// Вісник аграрної науки. – 2008. - № 7. – С. 75-78.
10. Крисанов Д.Ф. Структурне безробіття та інструменти розширення позааграрної зайнятості на селі // Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку: Матеріали Дев'ятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 26-27 квіт. 2007 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін.. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – С. 530-540.
11. Шпичак О.М. Проблеми ціноутворення в АПК / // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. У чотирьох частинах. Частина 4. Ціноутворення, інфраструктура аграрного ринку та виробничий потенціал в АПК / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – С. 4-9.

Рецензент: Дацій О.І., д.е.н., професор.